

30. Olipra F. Przewodnik po powiecie Radziechowskim z mapą i ilustracjami / Olipra Franciszek, Ross Juliusz. – Radziechow, 1937. – 52 s.
31. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. – Lwów, 1899. – XVI + 496 s.
32. Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym / Tadeusz Stecki. – Lwów, 1864. – T. I. – 402 s.

УДК 94(477.81) «1930/1940»

Р. Тарнавський

ГОЩАНЩИНА 1930–1940-Х РОКІВ У СПОГАДАХ ПРОФЕСОРА СТЕПАНА АРСЕНТІЙОВИЧА МАКАРЧУКА

У статті проаналізовано першу частину книжки спогадів професора Степана Арсентійовича Макарчука “Побачене, почуте, пережите (Мемуарні мініатюри)”. Описуючи свої дитячі та юнацькі роки, він, як уродженець с. Дуліби (нині – Гощанського р-ну Рівненської обл.), навів багато цінної інформації про сільське суспільство Гощанщини 1930–1940-х років: його побут, світогляд, життя на тлі політичних подій. Зважаючи на це, мемуарні мініатюри Професора є важливим джерелом для історичних досліджень у таких популярних нині напрямках, як історія повсякдення, мікроісторія та локальна історія.

Ключові слова: спогади, Волинь, Гощанський район Рівненської області, міжвоєнний період, Друга світова війна, історія, традиційна культура.

The article deals with the first part of Professor Stepan Makarchuk's book of memories “Seen, Heard, Experienced (Miniature Memoir)”. S. Makarchuk was born in Duliby village (now – Goshcha district, Rivne region). Describing his childhood and teenage years, he gave a lot of valuable information about rural society of Hoschanschnyna of 1930–1940th years: his vision, everyday life on the background of political events. Therefore, the Professor's memoirs miniatures are an important source for historical research in these now popular areas as the history of everyday life, microhistory and local history.

Key words: memories, Volyn', Rivne region, Goshcha district, inter-war period, World War II, history, traditional culture.

2 грудня 2014 р. відійшов у вічність професор кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка Степан Арсентійович Макарчук. 3 січня 2015 р. йому виповнилося б 85 років. За своє життя ця видатна Людина встигла надзвичайно багато зробити для розвитку української історичної науки, зокрема, етнології та джерелознавства. Його школу пройшли тисячі студентів, аспірантів, викладачі. Професор виховав 23 кандидати та шість докторів наук, написав бл. 350 праць.

С. А. Макарчук ніколи не забував своїх коренів. Він походив з волинського села Дуліби, нині Гощанського району Рівненської обл. І попри те, що з 1951 р. постійно жив на теренах Галичини, завжди вважав себе волинянином. Професор згадував: “Якось доцент кафедри давньої історії України та архівознавства Львівського університету Ольга Михайлівна Щодра запитала мене, чи відчуваю себе у Львові, в Галичині, місцевим. Відповів, що ні. Все життя тужу за рідним краєм і навіть міркую, що, можливо, було б краще після закінчення університету поїхати працювати у свою область, на свою Волинь, до своїх людей” [5, с. 78].

У розмовній мові С. А. Макарчука можна було зауважити волинські діалектні особливості. Пригадую також, як під час обговорення на кафедрі етнології Львівського університету меж етнографічної Волині, більшість викладачів, згадуючи гідронім “Горинь”, звично вживали його в жіночому роді й з наголосом на першому складі (Г’оринь – вона), натомість Степан Арсентійович, якому ця ріка була знайома з дитинства, – у чоловічому роді й з наголосом на другому складі (Горинь – він).

Наголосимо, що волинська тематика займала чільне місце у публікаціях С. А. Макарчука, зокрема, в останні роки [1; 2; 4; 6–10]. У 2014 р. Професор вирішив опублікувати свої спогади (за його означенням, мемуарні мініатюри), нотатки до яких робив упродовж багатьох років. Я мав честь бути залученим до їхнього передруку з рукописів та впорядкування. Наприкінці листопада 2014 р. рукопис книжки “Побачене, почуте, пережите (Мемуарні мініатюри)” передали до київського видавництва “Атіка”. На жаль, Степан Арсентійович не встиг побачити тираж книжки, в якій описав своє життя. Написавши спогади, видатний український історик, етнолог та джерелознавець сам створив важливе джерело до історії Волині (передусім, Дулібів) та Галичини (насамперед, Львова), яке, поза сумнівом, використовуватимуть нинішні й майбутні дослідники.

Структура книжки “Побачене, почуте, пережите” включає такі блоки:

1. Вступ “Власне минуле – найвагоміший компонент пам’яті” (будучи джерелознавцем, С. А. Макарчук наголошував на важливості спогадів як історичного джерела, зазначаючи при цьому, що воно завжди має велику частку суб’єктивізму [3, с. 294–296]);

2. П’ять частин, які охоплюють події від 1930-х років до початку ХХІ ст.: “Пам’ятні мініатюри з дитинства та юності” (про 1930–1940-і роки), “Університет: студенти і викладачі, навчання і побут” (про навчання на історичному факультеті Львівського університету впродовж 1951–1956 рр.), “Технікум, райком, обком: між комуністичним побутом і національною думкою” (1956–1959, 1965–1973 рр.), “У колі науковців Музею” (про роботу в Українському державному музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР у 1959–1965 рр.), “Викладач Університету: пам’ятні трапунки 1973–2014 років”.

3. “Прикінцевий коментар до написаного”.

У цій публікації ми зупинимось на характеристичці першої частини спогадів С. А. Макарчука. Вона охоплює 50 мемуарних мініатюр, присвячених дитячим та юнацьким рокам майбутнього професора. Ці мініатюри, які є самодостатніми текстами, в сукупності створюють нарис історії та традиційної культури Гощанщини 1930–1940-х років, з наголосом на с. Дулібах (окрім них у книжці йдеться про такі села нині Гощанського р-ну Рівненської обл., як Башине, Бочаниця, Бугрин, Курозвани, Майків, Симонів та ін.).

У мемуарній мініатюрі, яка відкриває книжку спогадів, С. А. Макарчук з докладністю вченого-історика описав рідне село 1930-х років: його структуру, географічні особливості, специфіку населення (“На 30-ті рокидесь 80% селян уже вміли читати, писати, знали міри довшини та ваги. З десяток-півтора селян вважалися дуже грамотними й громадсько активними, виписували львівські та луцькі газети “Діло”, “Громадський Голос”, “Сільський Господар”, “Час”, “Українська Нива”” [5, с. 9]). Професор писав, що в зазначений період Дуліби, які мали бл. 160 дворів (650–700 осіб), уважали поселенням, меншим середнього: “Поля та угіддя села склали близько 800 га, з них до панського маєтку відносилось близько 130–150 га, зокрема, 14 га панського лісу у Лузі (спеціально виплеканого вільшаника та інших дерев, повитих хмелем і наповненого дикими кізками). Більшість селянських господарств (100 зі 160) володіли земельними наділами по 4–6 га. Господарств з 20 володіли земельними площами 7–10 га. Більше, ніж 10 га землі, мали Демид Дикало (Дикалівський), його брат Максим Дикало, їхній швагер Марко Федорчук (одружений на сестрі Деміда і Максима), можливо, ще дехто. До 20 господарств мали усього 1–2 га (Йосип і Тарас Макарчуки, Потап Мирончук, Євка, мати Адамова, Пушечка (прізвисько), Євтух Слизький (прізвисько), Євтух Макарчук (Музиківський), Хамбилка (прізвисько), Максим Макарчук на прізвисько Мацько та ін.)” [5, с. 8].

Навіть з цієї невеликої цитати видно, що С. А. Макарчук великого значення надавав передачі місцевих антропонімів і топонімів (у мініатюрах першої частини спогадів Професора їм відведено багато уваги). Серед інших, у Дулібах існували такі місцеві топоніми, як “Ручай” (річковий потік, який ділив село на дві частини), “Луг”, “Красний ліс”, урочища “Закалиновець” і “Майківська вулиця за Мочарем”, частини села “Гора” (південна) та “Куток” (північна), вулиці “Гора”, “Вербова” та “Матвіївська” тощо. Стосовно антропонімів, то С. А. Макарчук наголошував, що більшість прізвищ дулібців належало до волинсько-поліського типу на -ук, -чук, -юк (найпоширеніше Ляшук, а також Макарчук, Мирончук, Мокійчук, Панчук, Данилюк, Гринюк, Савчук та ін.). У селі мешкало й декілька

сімей з “українськими” прізвищами (Власенки, Андрушенки, Соломки, Пашки, Дикали, Мельники) та прізвищами іноетнічного походження (Максимови та Готліби). Стосовно генеалогії дулібської гілки Макарчуків, Професор дотримувався такої традиції: “*Десять ще у першій половині XIX ст. сільський пан, очевидно Гулевич, із села Баскаки (нині с. Кам’янка Смільчинського району Житомирської області) привіз і поселив у нашому селі групу кріпосних селян. Серед них було три брати Макарчуки – Іван, Рода і Семен. У Дулібах їхні нащадки носили прізвище Макарчук, але дворянська називали інакше: після Івана – Музики; після Роди – Роди; після Семена – Семени. Іван народив Романа, Роман – Каленика, Каленик – Арсена, мого батька. Також серед “Музиків” були Данило Макарчук, Євтух Макарчук. В Родів, за моєї пам’яті, був дід Нечипір, дядько Іван, хлопці моєї генерації Степан та Василь”* [5, с. 40–41].

У спогадах С. А. Макарчука наявна й певна інформація, дотична до національного складу населення Гошанщини. Професор згадував про існування окремих єврейських кварталів у Гоші, а також зазначав, що в Дулібах у 1930-х роках мешкало три єврейські родини: “*Бурах мав власне обійстя і город у центрі села, мав трьох синів (старший, майже дорослий, приїздив до села у суботу; два молодші, ніби близнюки Сруль і Лейба, були від мене років на два старші, й іноді бавилися з мужицькими хлопчачками). Ще дві родини мешкали й мали крамнички через віконце з “комори” у сільських господарів: одна – у багатого Грицька Дроздовського (Дрозда), на прізвище Черноус, інша – у бідного горбатого селянина Трохима чи Юхима на прізвище Дудько”* [5, с. 17].

Мемуарні мініатюри першої частини книжки “Побачене, почуте, пережите” містять інформацію про побут волинян Гошанщини. Зокрема, Степан Арсентійович згадував: “*У 1930 р. у невеликій сільській хаті мешкали дід Каленик, баба Олександра, дядько Тарас, дядина Мотря, їхній син Сашко, батько Арсен, мати Ганна і я, а також тітки Палажка та Параска. Загалом – десять душ”* [5, с. 11]. Також він навів описи господарських занять місцевих селян, у т.ч., хліборобства: “*До комасації польовий масив ділився на три “руки”. Дві з них засівали чи засаджували, а одна була під паром – аж до жнив на ній випасали сільську худобу. По парі з угноєнням сіяли пшеницю, на угноєних ділянках – жито. Наступного року на тих самих площах сіяли ярину та садили просапні на житницьку, поле відводилось під пар і т.д.”* [5, с. 8–9].

З тексту спогадів С. А. Макарчука чітко видно залежність рівня життя селянської родини від наявності у її власності земельних площ. Особливу увагу Професор звернув на таку щойно згадану складову аграрної реформи в Другій Речі Посполитій, як комасація ґрунтів (була спрямована на ліквідацію розпорощення земельних ділянок одного власника). На теренах Волинського воєводства вона спричинила до утворення хуторів (наприклад, у 1937–1938 рр., за наслідками комасації, виникли дулібські хутори; на новостворений хутір Гай наприкінці 1930-х років переселився й батько Степана Арсентійовича). Професор писав: “*У 1937–1938 рр. у селі (Дулібах. – Р. Т.) провели комасацію. Агроном-геодезист чи інженер із сільським помічником, яким був мій батько, робив обміри усіх ділянок полів та угідь, якими володіли селяни, встановлював їхній кадастр і на основі співставлення величин площ та їхньої кадастрової оцінки виводив для кожного селянина відповідні числа про їхню земельну власність, а вже з них намірював селянам земельні клини в одному місці. Могло бути так, що за 2–3 га доброї землі з високим кадастром селянин міг отримати 10–12 га неродючої землі, й навпаки – за позані за кадастром землі – менші ділянки. Як правило, багаті селяни рідко гналися за великими площами. Дід Михалко обрав варіант обміну своїх ділянок на гіршу, але велику площу – до 10 га на урочищі Грабовець. Мав надію поліпшити родючість ґрунту добрим обробітком, угноєнням, але не судилося”* [5, с. 16–17].

Колоритною є мемуарна мініатюра, присвячена ярмаркам Рівненщини. С. А. Макарчук вказував, що вони відбувались у Рівному, Корці, Гоші, Тучині (нині село Гошанського р-ну), Острозі, Межирічі (нині село Острозького р-ну), маючи, здебільшого, певну спеціалізацію. Наприклад, острозький ярмарок спеціалізувався на бондарських і гончарних виробках, а також сільськогосподарських знаряддях, тучинський – на виробках з лози, дерева й шкіри. Натомість ярмарок у Гоші спеціалізації не мав – “*усе продавали, усе купували”* [5, с. 19].

Якщо мемуарні мініатюри книжки “Побачене, почуте, пережите”, присвячені 1930-м рокам, містять переважно інформацію етнографічного характеру*, то, починаючи від мініатюри про події 17 вересня 1939 р. (перехід радянсько-польського кордону радянськими військами), головною темою спогадів С. А. Макарчука є опис життя селян Гошанщини на тлі політичних подій. Наприклад:

“*У ніч на 17 вересня 1939 р. підрозділи Червоної Армії переступили радянсько-польський державний кордон, що пролягав майже впритул східніше села Майків Гошанської гміни Рівненського повіту, перейшли це село, за ним наступне – Дуліби, й попрямували на Гоцю. [...] Перше, що всі побачили, це погром сільського Народного дому (в с. Дуліби. – Р. Т.), в якому червоноармійці зрвали та понищили портрети гетьмана Петра Сагайдачного, отамана Симона Петлюри і начального воєводи Юзефа Пілсудського, а також потоптали синьо-жовтий прапор, який висів до того обабіч сцени Народного дому”* [5, с. 28];

“*Орієнтовно березень-квітень 1940 р. Дулібська початкова школа. Великий клас з правого боку від коридору. Шкільна перерва. Стіл. На столі – газета, до якої заглядають учні. Згори над її заголовком каліграфічним почерком учительки Анни (?), рідної сестри директора школи з польських часів Петра Матисека, написано: “СССР – смерть Сталіна спасе Росію”. На другий день учительки вже не було, і більше ніколи ніхто її не бачив. Хто ж доніс? Я про те нікому не говорив, навіть батькові. У мене залишилася здогадка, хто це зробив. Здогадка неперевірена, невідтверджена. Учень, котрого підозрював, уже помер. Тим більше не буду згадувати тут його, можливо грішне, ім’я”* [5, с. 29];

“*29 червня 1941 р., у неділю – сонячний день, рівно через тиждень після того, як розпочалася війна, дець близько десятої години ранку над райцентром Гоця з’явилися німецькі бомбардувальники. Віддаль від нашої хати на хуторі до Гоці по прямій лінії – дець близько 6 км. Важкі бомбардувальники розверталися над Гоцею так, що здавалось, долетять до нас. Вибухи бомб були частими – один за одним. Уся сім’я, чомусь, виїхала з хати з деякими пожитками на берег озера, яке було за кількадесять метрів від клуню. А літаки усе кружляли, насилалою страх. Потім усі перебралися до хати сусіда Демидо, під якою був підвал... Ніби, якби на ту хату впала бомба, то до підвалу не дістала б... Бомбардування тривало довше двох годин. Коли вже прийшли німці, й у перші місяці їхньої окупації люди їх це не дуже боялися, ходив до Гоці. Там, де були єврейські квартали, лежали купи розбитої цегли. Церкви, яка була від тих кварталів найбільше за 200 м, бомби не зачепили. Вздовж центральної площі міста залишилися стояти торговельні магазини, а в них уже продавали українські книжки. В одному з магазинів знайшов 50 німецьких марок, за які купив кілька книжок”* [5, с. 30];

“*Німці вступили у Дуліби 3 липня 1941 р., у четвер. [...] Коли ми, шестеро-семеро хлопчаків, прибігли до села, там уже було повно німецьких солдат, автомобілів, мотоциклів, гармат у панському парку, і навіть димлення військових кухонь. Німці кидали діткам папіроси, цукерки. Діти з галасом їх ловили і ніби були веселі. Проте якимось раптово усі дізналися про розстріл серед села (це до того, як ми прибігли) сільського комсомольця Степана Лящука на прізвище Греськів. У нашому селі було дуже мало людей, які симпатизували радянській владі. Та й ті, хто зовні виявляв повагу до “совєтів”, у більшості випадків робили це з примусу, як наприклад, Петро Макарчук (Боярів), Охрім Макарчук (Боярів), Омелько Готліб (Греськів), Арсен Готліб (Пранків) та інші. Якимсь чином радянським уповноваженим вдалося створити у селі комсомольську організацію, до якої входили, крім згаданого Степана Лящука, ще Стенцьо (Степан, син Пилипчукового Лавра, бідного селянина), Йосип (син бідної вдови Малиновської), сліпий на одне око якийсь наш родич (до мене, як меншого, ставився покровительськи, наприклад, на пасовиську) Павло Паушко, обидва небагатої матері, вже одружений на попівській донці Вірі, яку усе життя називали Вера Попова, Стасько Макарчук (Боярів, син Петра, якого зробили головою сіл’ради). Так, видається, що німці, які вступили до села, уже знали про тих п’ятьох комсомольців, але піймали й*

* Цю тему автор висвітлює в окремій статті “Спогади професора Степана Арсентійовича Макарчука як джерело до вивчення народної культури волинян”, яка незабаром вийде в збірнику “Наукові зошити історичного факультету Львівського університету”.

розстріляли лише одного. За німецької окупації троє з названих комсомольців (Стенцьо Лаврів, Павло Пашко, Йосип Малиновський) долучилися до бандерівського руху” [5, с. 30–31].

Саме діяльність українського націоналістичного підпілля на теренах Гошанщини є однією з головних тем першої частини книжки “Побачене, почуте, пережите”. С. А. Макарчук зазначав, що в Дулібах першими “бандерівцями” стали Кость Мирончук (Ворон), Андрій Ляшук (Кайдаш), а також Федось та Степан Соломки. Доля останнього на все життя вкарбувалась у пам’ять Професора, адже 9 березня 1943 р. С. Соломка залучив 13-річного Степана Макарчука до декламування віршів Кобзаря на Шевченківському вечорі в Народному Домі Дулібів [7, с. 195–198]: “Був день святого Іллі (2 серпня 1943 р. – Р. Т.). У сусідньому селі Бочаниці – празник. Ми, кілька дулібських хутірських хлопчаків, бігли дорогою від Грушки до Роговки (урочище дорогою до Бочаниці). На заході, там, де село Симонів, почулася стрілянина, кулеметна та одиночна. Наступного дня стало відомо, що у тому селі з переважаючими німецькими карателями вступила у бій боївка сотника місцевого підрозділу УПА С. Соломка (Непитая). Довелося відступати на Башину, а німці наступали. “Хлопці” Непитая, у тому числі й сам командир, кинулись у Горинь. Перепливаючи річку, Непитая (С. Соломка) був убитий (у 2009 р. Юрій Кузьмін видав у Гоці книгу “Гошаницина в іменах”, у якій є біографія С. Соломка з дещо іншою версією його смерті). Ховали героя у рідному селі 5 серпня. Процесія від церкви до “могілок”. Були сальви бійців УПА. Були люди з декількох сіл. Були промови” [5, с. 36].

Суперечливою в мемуарних мініатюрах С. А. Макарчука постає історія Дулібів за “других совітів” (радянсько-німецький фронт пройшов через село й дулібські хутори на початку січня 1944 р.). В середині – другій половині 1940-х років серед місцевого населення був відчутним поділ на “бандерівців” і тих, хто добровільно чи з примусу став на бік радянської влади. Переважна більшість селян була між цими двома політично активними категоріями, протистояння між якими впливало на усіх. Провокації, доноси, вбивства створювали напружену та гнітючу атмосферу. Її яскраво ілюструє така цитата: “У Дулібах, Бочаниці, Курозванах діяли лише початкові школи, в яких нам не було потреби, а ходити до Гоці, де діяла середня школа, було небезпечно, бо могли б викликати підозру у місцевого українського націоналістичного підпілля, що відвідувачі районного центру можуть надавати радянським каральним органам якусь інформацію” [5, с. 57].

Попри острах бути покараними радянськими репресивними органами, більшість селян допомагали повстанцям. С. А. Макарчук згадував: “Петро Савчук (Пепцю) покликав до себе мене і ще одного парубка Василя Мокійчука і сказав, що підпілля від імені УПА дало йому вказівку восени, спільно з нами (мною і Василем), заготовити кілька тон зерна й закопати його як резерв матеріального забезпечення УПА. Збирати зерно у всіх господарів “гайових” хуторів він доручив нам. Осінній вечір 1945 р. Як тільки смеркло, возом їздили з Василем від двору до двору й казали господареві чи господині: “Дядьку Андрій... Тітко Ганно, “хлопці” визначили задачу зерна з Вашого господарства у фонд УПА. Центнер, два центнери, три центнери...”. На наших хуторах було 40 господарств. Не було жодного випадку, щоб хтось бодай запитав, чому так багато, або для чого то, або ж сказав, що не буде давати. Усі спокійно сприймали повідомлення і вантажили той мішок чи два нам на воза. Ми ж, назбиравши повний віз, везли його на поле (однієї осені – хутора П. Савчука, другої осені – хутора В. Мокійчука) уже до викопаної ями, об’ємом на півтори тони. Дно ями було встелене плетеною матою, боки обставлені стоячою кульовою соломою, товщиною у 2–3 см. Акуратно висипали зерно до ями, зверху накривали його так само кульовою соломою, ще легкою матою і засипали. Яма на полі П. Савчука була розташована на похилій площі, що зменшувало небезпеку затікання у неї води. Весною ті ями розкривали і везли зерно продавати до Анополя. Гроші здавали П. Савчуку. Так було восною (у травні-червні) 1946, восною 1947, а можливо й 1948 р.” [5, с. 47].

Кінець 1940-х років на теренах Гошанщини, як й інших західноукраїнських земель, був позначений посиленням радянських репресій проти місцевого населення. С. А. Макарчук навів список дулібців, вивезених за вказівкою спецслужб, описав процес виселення. У ці ж роки (1948–1949) на Гошанщині було придушено повстанський рух. Професор залишив спогад про нелюдський спосіб виявлення зв’язків місцевого населення з “бандерівцями”, до якого вдавалися працівники НКВС: “Була осінь 1948 р. – перша половина 1949 р., коли ми були у восьмому класі, осінь 1949 р., коли вже були у дев’ятому класі. Хтось кидав фразу: “Привезли бандерівців”. І нас кілька фактично дорослих учнів побігли до будинку районної бібліотеки, вірніше – до будинку, що стояв східніше нього. Під його південною стіною, найчастіше у сидячих позах, були виставлені тіла убитих бандерівців. Не беруся стверджувати, але розповідали, що за тими трупами певні служби десь з вікон чи дахів вели постійне спостереження: чи хтось з людей, які їх побачать, не розплачеться, чи хтось не знепритомніє” [5, с. 63].

***

У 1951 р. С. А. Макарчук закінчив згадану в наведеній шойно цитаті Гошанську середню школу, й у тому ж році вступив на історичний факультет Львівського університету, який через п’ять років закінчив з відзнакою. Наступні події життя С. А. Макарчука сформували його науковий світогляд та педагогічні навички. Кандидат історичних наук (1964). Доцент (1970). Доктор історичних наук (1985). Професор (1987). Заслужений діяч науки і техніки України (1999). Заслужений професор Львівського університету (2003). “Людина-епоха”, – так у грудні 2014 р. назвав Степана Арсентійовича Макарчука один з його студентів.

Джерела та література

1. Макарчук С. Західна Волинь у 20-30-х роках ХХ ст. (Етнонаціональні та політичні відносини в краї) / Степан Макарчук // Кременецький ліцей у контексті розвитку освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст. : зб. наук. пр. – Тернопіль : Терно-граф, 2009. – С. 53–66.
2. Макарчук С. Нищення населення Волині в часи війни (1941–1945) / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 1999. – Вип. 34. – С. 361–382.
3. Макарчук С. Писемні джерела з історії України : навч. посібник / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1999. – 352 с.
4. Макарчук С. Питання української православної церкви у громадсько-політичному житті Волині у 20-х рр. ХХ ст. / Степан Макарчук // Народознавчі зошити. – 2014. – № 1. – Серія історична. – С. 3–9.
5. Макарчук С. Побачене, почуте, пережите: Мемуарні мініатюри / Степан Макарчук ; ред. Роман Тарнавський. – К. : Атіка, 2015. – 220 с.
6. Макарчук С. Сумна рефлексія 2013 р. на криваве “чудо” Волині 1943 р. / Степан Макарчук // Волинська трагедія : через історію до порозуміння : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 червня 2013 року. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – С. 154–163.
7. Макарчук С. Тарас Шевченко – натхненник визвольної боротьби волинських українців в роки німецької окупації / Степан Макарчук // Народознавчі зошити. – 2014. – № 2. – Серія історична. – С. 193–198.
8. Макарчук С. Українсько-польський конфлікт у роки Другої світової війни: причини, перебіг, наслідки, пропозиції / Степан Макарчук / Волинь у Другій світовій війні : зб. ст. до 60-річчя визволення Волинської області. – Луцьк : Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2004. – С. 87–106.
9. Макарчук С. Цивільне населення Волині і Галичини у розрахунках і діях різних військово-політичних структур років Другої світової війни / Степан Макарчук // Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження. Документи. Статті. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2003. – С. 225–259.
10. Макарчук С. Цивільне населення Волині і Галичини у розрахунках і діях різних військово-політичних структур років Другої світової війни / Степан Макарчук // В пошуках правди. 36. мат. міжнар. наук. конф. “Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни” (Луцьк. 20–23 травня 2003 р.). – Луцьк : Вежа, 2003. – С. 225–261.